

De Sociale Staat van Nederland 2013

Samenvatting

In deze trendalert wordt de sociale staat van Nederland (Sociale Staat van Nederland 2013, SCP) beschreven en worden relevante links gelegd naar de watersector (o.a. participatiesamenleving en armoede). In 2012 was de waardering voor de algemene leefsituatie (leefsituatie index op basis van 8 thema's) van alle bevolkingsgroepen in Nederland hoger dan 10 jaar ervoor. Echter, tussen 2010 en 2013 trad voor het eerst in 30 jaar een verslechtering op. De economische crisis heeft zich de laatste jaren laten gelden in termen van koopkrachtverlies, een oplopende werkloosheid en een toename van de armoede. Ook het denken over de rol van de overheid bij het beschermen / ondersteunen van burgers die om welke reden dan ook kwetsbaar zijn, is aan het veranderen. De overheid trekt zich terug, en de verantwoordelijkheid over zorg, jeugd en arbeid wordt gedecentraliseerd van nationale naar lokale overheden. Tegenover deze neerwaartse trends staat dat al meer dan 10 jaar lang 80% van de Nederlanders zegt gelukkig te zijn.

Consequenties voor u

	Laag	Middel	Hoog	Beknopte uitleg
Impact				Heeft invloed, maar is niet bepalend voor de kernactiviteit.
Zekerheid				De SSN 2013 is op basis van de huidige situatie.

De Sociale staat van Nederland (Sociaal en Cultureel Planbureau) komt eens in de twee jaar uit, en beschrijft de leefsituatie van de Nederlandse bevolking en van de verschillende groepen daarin aan de hand van kerncijfers. Ook wordt het oordeel van burgers t.a.v. hun bestaan, verwachtingen, zorgen en vertrouwen doorgelicht.

Trendbeschrijving en achtergrond

De Nederlandse leefsituatie

De Sociale staat van Nederland (Sociaal en Cultureel Planbureau) komt eens in de twee jaar uit, en beschrijft de leefsituatie van de Nederlandse bevolking en van de verschillende groepen daarin aan de hand van kerncijfers. Ook wordt het oordeel van burgers t.a.v. hun bestaan, verwachtingen, zorgen en vertrouwen doorgelicht. Er is reeds een trendalert verschenen over de Sociale Staat van Nederland 2007, vanuit de huidige trendalert wordt hier soms een vergelijking mee gemaakt.

Volgens de Sociale Staat van Nederland 2013 was de beoordeling van de algemene leefsituatie (leefsituatie index) van alle bevolkingsgroepen in Nederland in 2012 hoger dan tien jaar ervoor. Echter, tussen 2010 en 2013 trad voor het eerst in 30 jaar een verslechtering op. Deze verslechtering heeft zich vooral geuit in achteruitgang van de welvaart. De koopkracht daalde, waardoor Nederlanders minder op vakantie gingen en minder aan cultuurparticipatie deden. Ook verminderde het autobezit, het gebruik van het openbaar vervoer en was er geen verbetering in de woonsituatie. De achteruitgang van welvaart vindt het sterkst plaats in de meest kwetsbare groepen. Dit zijn groepen met een lage opleiding, een laag inkomen, zonder werk of een slechte gezondheid. Deze groep is

ongeveer 24% van de Nederlandse bevolking. In de zgn. Misère-index (mate van werkloosheid, begrotingstekort en geldontwaarding) is Nederland gezakt naar de middenmoot van Europa, en met een gemiddelde inkomensdaling van 3% in 2012 en 2013 behoort Nederland zelfs tot de vijf slechts presterende landen in Europa. Sinds het begin van de crisis moeten huishoudens het met gemiddeld 6% minder doen.

Daar tegenover staat dat meer dan 80% van de Nederlanders zegt gelukkig te zijn; dit percentage is de afgelopen tien jaar stabiel. Het geluk is blijkbaar niet alleen afhankelijk van de economische crisis, maar onderdeel van een complex proces. Duidelijk is wel dat bijvoorbeeld werkloosheid leidt tot een afname van het geluk, het is dus niet uit te sluiten dat het hoge percentage gelukkigen zal gaan dalen. Tevredenheid verschilt weinig tussen sociale groepen, en ondanks de tevredenheid vindt ongeveer 67% dat Nederland zich de verkeerde richting op ontwikkelt (voor de crisis was dit 60%). Dit betreft dan zorgen over asociaal gedrag in de publieke ruimte, toenemende intolerantie, onverdraagzaamheid en de ik-cultuur. Pas medio 2013 zijn deze zorgen voorbijgestreefd, en staat de economische crisis op nummer 1 van het zorgenlijstje. Ondanks deze ranking vindt 82% dat er welvaart heerst in het eigen huishouden, en is 70% tevreden met het eigen inkomen. Zorgen zijn er over de eigen financiële toekomst en eventuele groter wordende

tegenstellingen tussen sociale groepen. Dit blijkt vooralsnog onterecht: de gevreesde scheidslijn tussen allochtone en autochtone burgers is niet groter geworden door de crisis, men is in 2012 zelfs minder negatief over migranten dan in 2008.

Trots zijn we op de manier waarop we samenleven: we blijken veel voor elkaar over te hebben en het vrijwilligerswerk bloeit. Daarnaast zijn we trots op sociale verworvenheden als de gezondheidszorg, het onderwijs en het sociale stelsel.

Opleiding, werk en woningmarkt

De Sociale Staat van Nederland 2013 beschrijft dat in 2011 44% van de jongvolwassen vrouwen en 36% van de jongvolwassen mannen een hoog opleidingsniveau had. Onder migranten stijgt het opleidingsniveau sneller dan onder autochtone Nederlanders, maar is nog steeds een achterstand merkbaar. Op basisvaardigheden als taal, gecijferdheid en probleemoplossend vermogen scoort Nederland fors boven het OECD gemiddelde, en ons land beschikt over 18% excellenten (3^e ranking wereldwijd). Als gevolg van de crisis zullen jongeren naar verwachting langer blijven studeren. Het opleidingsniveau zal hiermee stijgen maar de vraag is of burgers nog wel voor de juiste functie worden opgeleid, bovendien heeft Nederland op korte termijn ook behoefte aan lageropgeleiden en vakgeschoolde arbeidskrachten.

De economische crisis heeft zich de laatste jaren laten gelden in termen van koopkrachtverlies, een oplopende werkloosheid en een toename van de armoede. Zolang men een betaalde baan in loondienst heeft merkt men hier weinig van. Degenen die de crisis wel voelen zijn degenen met een verhoogd risico op het verliezen van hun baan en de werklozen.

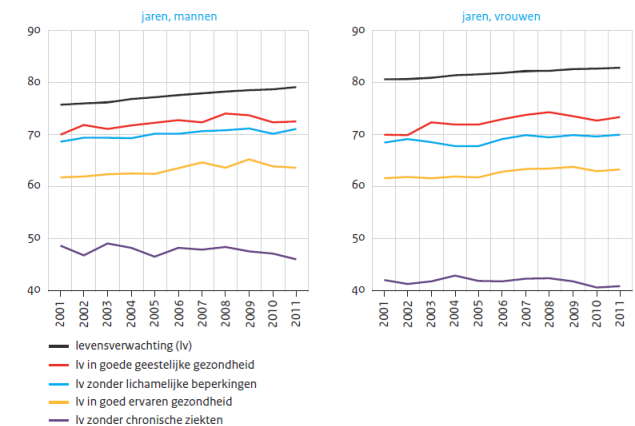
Gemiddeld is de koopkracht tussen 2008 en 2011 met 3% gedaald. Sinds 2008 is de armoede toegenomen in Nederland. 7,6% van de bevolking heeft een inkomen dat “niet veel maar wel toereikend” is, terwijl dit in 2008 nog ruim 5% was. Het aantal werkloosheids- en bijstandsuitkeringen stond in juni 2013 op resp. 382.000 en 348.000. De werkloosheid onder jongeren leek te temperen, dit kwam doordat jongeren zich terugtrokken van de arbeidsmarkt en weer gingen studeren. Ouderen (leeftijd 55-65 jaar) blijven langer werken, waar in 2002 nog 36% een baan had, is dit in 2012 toegenomen tot 53%. De arbeidsdeelname in Nederland behoort in Europa nog steeds tot de hoogste, en ook wereldwijd doet Nederland het niet slecht, echter, sommige groepen zijn erg kwetsbaar op de arbeidsmarkt. Jongeren van 15-25 jaar en niet westerse migranten worden hard getroffen. Qua uitkeringen vormt de AOW is nog steeds de grootste groep van Nederland; in 2002 waren dit 2,2 miljoen mensen, in 2012 2,8 miljoen. De I/A-ratio (inactief/actief) van Nederland is momenteel 70/100, naar verwachting stijgt dit cijfer in 2014. Het aandeel

werknemers met een flexibel contract en het aantal zelfstandigen nam toe van 12% in 2002 naar 16% in 2012. Tijdelijke werknemers zijn in veel opzichten slechter af, omdat zij een lager uurloon, meer onzekerheid, lagere kwaliteit van arbeid en minder ontwikkelmogelijkheden hebben.

In de afgelopen jaren van economische crisis en stagnatie op de woningmarkt nam het aantal verhuizingen af, vooral in de koopsector. De vraag naar huurwoningen nam toe, zowel op de sociale als de commerciële huurmarkt. Het aantal koopwoningen nam nog wel iets toe, maar veel minder dan de afgelopen jaren. De crisis eist langzaam zijn tol. Steeds vaker is er sprake van gedwongen verkoop met restschuld. In 2013 zijn naar verwachting 800.000 huishoudens kwetsbaar voor een restschuld, dit is bijna 20% van alle eigenaar-bewoners. Eind 2013 heeft ruim 2% van de eigenaar-bewoners een betalingsachterstand op de hypotheek van vier maanden of meer. Bij huurders ligt het aandeel armen volgens de gangbare definitie rond de 10%, tegenover 4% van de eigenaren.

Veranderende samenleving

De levensverwachting is de laatste jaren sterk gestegen naar 79,2 jaar voor mannen en 82,9 voor vrouwen (Figuur 1), en heeft het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) berekend dat van de in

Figuur 1: Trend in gezonde levensverwachting naar geslacht, 2001-2011 (in aantal jaren). Naar: De Sociale Staat van Nederland 2013.

2012 geboren baby's 33% van de jongens, tot 50% van de meisjes wel eens 100 jaar zou kunnen worden. Deze extra levensjaren worden voor een groot deel in goed ervaren gezondheid doorgebracht zonder lichamelijke beperkingen. Echter, het aantal chronische ziekten zal wel toenemen (nu al één op de drie Nederlanders). Invloed van de huidige crisis op de volksgezondheid is lastig te bepalen, voor een belangrijk deel hangt dit af van de (veranderende) toegankelijkheid van zorg. Internationaal onderzoek naar de gezondheidseffecten van economische crises laat zien dat vooral de psychische gezondheid te lijden heeft, en dat de sterfte aan suicide toeneemt. In

Nederland is dit aantal gestegen van 1353 in 2008 naar 1753 in 2012.

Bij grote maatschappelijke organisaties wordt in de Sociale Staat van Nederland een wisselende mate een invloed van de crisis gezien. Donateursaantallen van natuur- en milieuorganisaties zijn gedaald, en de groei van consumentenorganisaties is tot stilstand gekomen. De crisis heeft er vooralsnog niet toe geleid dat werknemers zekerheid zoeken bij vakbonden. Vrijwilligerswerk wordt meer gedaan de laatste jaren, van 24% in 2004 naar 28% nu. Informele hulp aan mensen met gezondheidsproblemen wordt veel gedaan door vrouwen, mensen van middelbare leeftijd en mensen die frequent naar de kerk gaan. Vrijwilligerswerk is minder vrijblijvend geworden, sinds de Wet werk en bijstand (2012) kunnen gemeenten ontvangers van bijstandsuitkeringen verplichten vrijwilligerswerk te doen, en is er een maatschappelijke druk om een (betere) baan te krijgen. Veel mensen doen vrijwilligerswerk omdat het goed staat op het CV.

Volgens de voorzitter van de Europese Toezichthouder voor gegevensbescherming zijn Nederlanders t.o.v. andere Europese landen laconiek over de bescherming van hun persoonsgegevens op het internet, vanuit de gedachte “wie niets te verbergen heeft”. Hij heeft kritiek op de overheid, die wel de voordelen van nieuwe systemen (ov-chipkaart, elektronisch

patiëntendossier) promoot, maar niet op de risico's wijst.

Crisismanagement

Hoe de economische crisis wordt gepareerd door de politiek is van grote invloed. Er zijn Europese en mondiale besluitvormingsprocessen ontstaan die beperkt onderworpen zijn aan democratische controle. Sinds 2008 is het aandeel burgers dat tevreden is over het functioneren van onze democratie gedaald van 79% naar 72%. Vooral bij lageropgeleiden is dit het geval (van 76% naar 64%). In het publieke debat over de kwaliteit van leven wordt steeds meer beklemtoond dat die meer omvat dan materiële welvaart. Welbevinden, sociale cohesie, zorgen om de natuur en het milieu, de houdbaarheid van de aarde en de toekomst van hun kinderen zijn zaken die voor burgers van belang zijn bij de waardering van hun leven. Dat neemt niet weg dat een goede economische basis, zekerheid hierop en een sociaal vangnet bij tegenslagen van groot belang zijn. Het vangnet, echter, wordt in de nabije toekomst ingrijpend veranderd. Het gaat hier om het omvormen van de traditionele verzorgingsstaat naar de participatiesamenleving:

Het denken over de rol van de overheid bij het beschermen en ondersteunen van burgers die om welke reden dan ook kwetsbaar zijn, is aan het veranderen. Er zijn hier twee bewegingen gaande. De

eerste is een zich terugtrekkende overheid: burgers moeten zich afvragen wat zij zélf kunnen veranderen voor hun eigen omgeving, en minder snel kijken naar de overheid. Burgerkracht moet optimaal benut worden. De tweede beweging is de decentralisatie van verantwoordelijkheid over zorg, jeugd en arbeid, van nationale naar lokale overheden. De Miljoenennota 2013 laat zien dat 64% van alle uitgaven van het rijk de komende jaren wordt besteedt aan zorg, onderwijs, sociale voorzieningen en sociale uitkeringen. De klassieke verzorgingsstaat is dus nog springlevend, zij het met versoberingen. De grootste kritiek die de zgn. participatiesamenleving krijgt, is dat deze de suggestie wekt dat het op dit moment slecht gesteld is met de participatie en bereidheid van mensen om medeburgers te helpen. De feiten tonen aan dat dit niet het geval is, dat deze momenteel groot is, en dat deze niet afneemt. Het aantal lokale en kleinschalige initiatieven van burgers op het gebied van eigenhandig groenbeheer, de buurtbus, lokale energieopwekking, ondersteunen van hulpbehoevenden, etc. neemt juist toe. Daarbij komt nog de vraag of het reëel is om te veronderstellen dat eigen kracht en zelfredzaamheid bij iedereen aanwezig is. In Nederland zijn er mensen die geen netwerk hebben van mensen die voor hen zorgen, zij hebben het vangnet van de overheid nodig. Er zal zorgvuldig gekeken moeten worden naar de mogelijkheden en grenzen van burgers.

Ten opzichte van de Sociale Staat van Nederland 2007 zijn er een aantal zaken die opvallen. Het vertrouwen in de overheid is gedaald en het economisch tij zit in 2013 niet meer mee, waar dit in 2007 nog wel het geval was. Als gevolg hiervan is de arbeidsdeelname fors gedaald. Waar in 2007 nog werd geconstateerd dat het juist de jongeren (leeftijd 18-24) en ouderen (ouder dan 75) waren die er het sterkst op vooruit zijn gegaan op de leefsituatie index, zijn dit momenteel de sociale groepen waar de hardste klappen vallen.

Relevantie

De rode draad

Wat opvalt is dat de economische crisis een grote rol speelt in de ontwikkeling van de sociale staat van Nederland. Zowel direct (arbeidsmarkt, lonen, koopkracht) als indirect (politiek, verzorgingsstaat) voelen mensen de crisis dichterbij komen, waarbij specifieke groepen binnen de maatschappij (mensen met een lage opleiding, laag inkomen, zonder werk of met een slechte gezondheid) harder getroffen worden dan anderen. Een aantal zaken valt specifiek op:

Er wordt geconcludeerd dat de armoede in Nederland fors is toegenomen, en dat het aantal huishoudens dat zich in een risicozone bevindt ook is toegenomen. Zolang men een baan heeft wordt er weinig gemerkt van de crisis, maar baanverlies of scheiding leidt al snel tot bijvoorbeeld een gedwongen verkoop van het

huis mét verlies. Daarbij komt nog dat ruim 2% van de huiseigenaren een betalingsachterstand heeft van vier maanden of meer bij de hypotheek. Wat merken de waterbedrijven in dit opzicht van de crisis? Leidt deze trend tot langdurig openstaande rekeningen en betalingsachterstanden? En hoe wordt er omgegaan met dergelijke gevallen? Heeft dit gevolgen voor de liquiditeit? Dit wordt door de drinkwaterbedrijven driejaarlijks besproken in het platform 'Klant en markt', kunnen we watersector breed hier meer van elkaar leren? Worden grote investering vooruitgeschoven in de tijd, of wordt er bespaard op onderdelen? En meer indirect, is er een veranderende vraag (bijvoorbeeld minder vraag vanuit de industrie)? Naast deze eventuele negatieve gevolgen van de crisis zijn er ook kansen, bijvoorbeeld een efficiëncyslag, meer samenwerking, of het opzetten van een waterbesparingscampagne voor de consument. En zien wij een verschuiving in de balans tussen doelmatigheid en duurzaamheid binnen het bedrijf?

De slechte arbeidsmarkt leidt er toe dat jongeren langer blijven studeren omdat de arbeidsmarkt geen perspectief biedt. Hierdoor stijgt het opleidingsniveau in Nederland, in tegenstelling tot wat er in de Sociale Staat van Nederland 2007 werd geschreven. Een risico is dat jongeren té lang doorstuderen, en het is de vraag of jongeren nog wel voor de juiste (meest geschikte) functie worden opgeleid. Daarbij komt dat dit kan leiden tot een tekort aan laag geschoolde arbeidskrachten/uitvoerders. De watersector is ook

gebaat bij goed geschoolde arbeidskrachten in alle functies. Wordt hier een probleem voorzien? Hoe staat het nu met de instroming en doorstroming in de watersector? Daarnaast blijkt Nederland te beschikken over een grote groep 'excellenten'. Willen we deze groep geïnteresseerd krijgen voor de watersector, en hoe doen we dat dan? Zie hiervoor bijvoorbeeld het Human Capital programma van NWP, of het Nationale Watertraineeship. Is dit voldoende?

In de trendalert 'de Sociale staat van Nederland 2007' werd gewezen op een groeiende toename van gebruik van sociale media door jongeren (msn, e-mail, blogs en sms). In de huidige Sociale staat van Nederland kunnen we concluderen dat deze trend sterk heeft doorgezet met o.a. Google, Twitter, Facebook en Instagram als populaire spelers. Daarbij wordt er gewaarschuwd voor de nonchalance van Nederlanders wat betreft de bescherming van hun persoonsgegevens. Wat kan de watersector doen met deze online community, het gebruik van smartphones aan zowel de gebruikers- als eigen kant? Denk hierbij aan wat voor gevolgen negatieve (en positieve!) berichtgeving via social media kunnen hebben, hoe de social media gebruikt kunnen worden vanuit het eigen perspectief, door bijvoorbeeld handige app's te maken waarbij de gebruiker real-time zwemwater kan controleren, of een slimme storingsapp.

De voorziene slag van verzorgingsstaat naar participatiemaatschappij is in volle gang. Een kritiek op

de participatiemaatschappij is dat de suggestie wordt gewekt dat er momenteel weinig wordt geparticipeerd door de Nederlandse burger, terwijl de cijfers juist aantonen dat het vrijwilligerswerk floreert. De voorziene relevantie van de participatiemaatschappij is tweeledig:

1. Hoe kunnen waterbedrijven (bijvoorbeeld als natuurbeheerder) vrijwilligers (meer) inzetten of werven voor het beheren en schoonhouden van de drinkwaterwingebieden? Bijvoorbeeld via de Wet werk en bijstand?
2. Hoe willen waterbedrijven omgaan met lokale initiatieven om zelfvoorzienend te worden? Dit lijkt ver weg, maar bedenk eens hoe snel dit met lokale initiatieven wat betreft elektriciteit

gaat op dit moment. Denk hierbij aan een drinkwaterversie van een 'smart-grid', gesloten kringlopen binnen een gemeenschap, en het lokaal zuiveren en/of oppompen van (drink)water.

De gemiddelde levensverwachting in Nederland schiet omhoog. De afgelopen tien jaar is deze met ongeveer vijf jaar toegenomen naar resp. 79,2 jaar voor mannen, en 82,9 jaar voor vrouwen en van de huidige generaties geboren kinderen zal naar verwachting 30-50% 100 jaar oud of ouder worden. Dit brengt veel verschillende trends met zich mee die relevant zijn voor de watersector: Medewerkers zullen langer door (moeten) werken met sociale, financiële en kennisinhoudelijke gevolgen voor het waterbedrijf. Denk hierbij aan arbeidsomstandigheden en Cao-

afspraken. Daarbij komt dat ouderen (als klant) wellicht een andere benadering behoeven vanuit de sector, een ander verbruikspatroon hebben en dat een ouder wordend Nederland waarschijnlijk meer medicijnen zal gebruiken, en er dus meer en wellicht ook andere medicijnresten terug te vinden zullen zijn in ons afvalwater.

Meer informatie

- Rob Bijl et al. (2014). De sociale staat van Nederland. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
<http://www.scp.nl/dsresource?objectid=35946&type=org>